

İSLAMİ FİNANS KURUMLARINDA İSLAMİ MUHASEBE VE İSLAMİ ADLİ MUHASEBE SÜRECİ

ISLAMIC ACCOUNTING AND ISLAMIC FORENSIC ACCOUNTING PROCESS IN ISLAMIC
FINANCIAL INSTITUTIONS

Halime KARACA* İbrahim AKSU**

Öz

Küresel platformda artış gösteren finansal suçların soruşturulmasında geleneksel yöntemlerin yetersiz kalması, yeni bir denetim mekanizması kurulmasını zorunlu kılmıştır. Literatür incelendiğinde adli muhasebe mesleğinin uygulama alanlarının genel olarak; (1) Dava Destek Danışmanlığı (Dava Desteği), (2) Uzman Tanıklık/Şahitlik (Bilirkişilik) ve (3) Hile Denetimi (Araştırmacı Muhasebecilik) olarak üç temel alana ayrıldığı görülmektedir. Bu nedenle finansal hilelerin önlenmesi ve tespitinde; dava destek danışmanlığı, hile denetçiliği (araştırmacı muhasebecilik) ve bilirkişilik dahil birçok hizmeti kapsayan bir meslek olan adli muhasebeden yararlanılmaktadır. Adli muhasebenin odak noktası, hile ve usulsüzlük gibi finansal suçları ortaya çıkarmaktır. Adli muhasebecinin geleneksel muhasebeciden farklı bir beceri setine ve etik değerlere sahip olması nedeniyle İslami finans kuruluşlarında istihdamı giderek artmaktadır. Bu çalışmanın amacı, adli muhasebe uygulamalarının İslami banka ve finans faaliyetlerinden kaynaklanan hile ve usulsüzlük gibi finansal suçların denetiminde İslami adli muhasebe sürecine yönelik teorik bir çerçeve oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hile, Adli Muhasebe, İslami Adli Muhasebe

Abstract

The inadequacy of traditional methods in the investigation of financial crimes that have increased on the global platform has necessitated the establishment of a new audit mechanism. When the literature is examined, it is seen that the application areas of the forensic accounting profession are generally divided into three main areas; (1) Litigation Support Consultancy (Litigation Support), (2) Expert Witness / Witness (Expert Witness) and (3) Fraud Auditing (Investigative Accounting). Therefore, forensic accounting, which is a profession that covers many services including litigation support consultancy, fraud auditing (investigative accounting) and expert witnessing, is used in the prevention and detection of financial fraud. The focus of forensic accounting is to uncover financial crimes such as fraud and irregularities. Since forensic accountants have a different skill set and ethical values than traditional accountants, their employment in Islamic financial institutions is increasing. The purpose of this study is to establish a theoretical framework for the Islamic forensic accounting process in the audit of financial crimes such as fraud and irregularities arising from Islamic banking and finance activities.

Keywords: Fraud, Forensic Accounting, Islamic Forensic Accounting

* Öğr. Gör. Dr. İnönü Üniversitesi, Malatya MYO, halime.karaca@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0218-3851

** Prof. Dr. İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ibrahim.aksu@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3903-9338

GİRİŞ

İslami ekonomik hareketin ortaya çıkışı bu alanda bir özgünlük arayışına yol açmış, İslami Bankacılık ve İslami Finans Kurumları (Katılım Bankacılık ve Katılım Finans) etik bir finansal önerme olarak da kabul edilen alternatif ve yenilikçi araçları kullanan kurumlar haline gelmiştir (Aleraiğ & Asutay, 2023, s. 4). Küresel olarak İslami Bankacılık ve Finans (İBF) sektörünün son yıllarda büyümesi ve söz konusu hizmetlere yönelik talebin artması, tüm işlemlerin İslam Hukuku ile uyumlu olmasının sonucudur. Sektördeki hızlı büyüme; mevcut faaliyetlerde önemli değişiklikler başlatmış ve bu değişiklikler denetim, muhasebe ve ekonomi alanlarını da etkilemiştir. İslami finansın yükselişi ve genişlemesiyle, İslami finansın ihtiyaçlarına karşılık verecek İslami muhasebe uygulamaları da geleneksel uygulama ve finansal araçlardan farklı olarak kendine özgü yöntemlere sahip olmuştur. İBF kurumlarının denetimi ise geleneksel denetime ilave olarak tüm faaliyetlerinin İslami ilkelere uygunluğunun denetimini gerekli kılmıştır.

Küresel dünyada bilişim teknolojileri gelişmeleri beraberinde pek çok kolaylık sağlamış ancak hile ve yolsuzluk gibi finansal suçların artmasına da yol açmıştır. Hile ve yolsuzluk gibi finansal suçlar, dünya çapında tüm ekonomilerdeki kuruluşları etkileyen küresel bir sorun olmuştur. Faillerin yaptıkları işlemleri gizleme becerilerine sahip olmaları, söz konusu işlemlerin tespitini ve zararın gerçek boyutunun ölçülmesini zorlaştırmaktadır (ACFE, 2022, s. 8). Hile ve yolsuzluk gibi finansal suçlarla klasik yöntemlerle mücadele edilmesi ve bunların önüne geçilmesi mümkün olmadığından yeni bir denetim mekanizmasının oluşturulması zorunluluk olmuştur. Hukuk dahil pek çok bilim dalıyla bütünleşik bir denetim mekanizmasına olan ihtiyaç, adli muhasebe kavramının oluşmasına yol açmıştır.

Adli muhasebecilik, muhasebeyle hukuk arasında ilişki kuran, yeni bir muhasebe bakış açısı sunmaktadır. Adli muhasebecilerin geleneksel muhasebeciden farklı bir beceri setine ve etik değerlere sahip olması nedeniyle İBF kuruluşlarında adli muhasebeci istihdam edilmekte ve mali raporlama hileleri ve yolsuzluk uygulamalarının tespitinde adli muhasebe hizmetlerinden yararlanılmaktadır (Salleh & Aziz, 2014, s. 363).

İslam Hukukuna dayalı adli muhasebe veya İslami adli muhasebe hakkında sınırlı literatürün olması çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda İslami muhasebe ve adli muhasebe kavramları teorik olarak açıklanmış, İslami muhasebe uygulamalarındaki farklılıklar nedeniyle geleneksel denetimden daha ayrıntılı denetime duyulan ihtiyaç, İslami adli muhasebe açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu alandaki boşluğu bir nebze doldurması ve ileride yapılacak çalışmalar için bir temel oluşturması amaçlanmıştır.

1. Adli Muhasebe Kavramı ve Adli Muhasebecilik

Adli kelimesi Türkçede adaletle ilgili olan; adaletle ilişkili olay, nesne, olgu, husus veya kavram anlamına gelir (Cevdet vd., 2019, s. 61). Merriam-Webster (2014)'a göre kelimenin kökeni; “kamuya açık, adli, forumdan” anlamına gelen Latince forensis'ten gelmektedir. İlk kullanımı 1659 yılına dayanan forensis kelimesi; “mahkemelerdeki yargılamalara veya kamusal tartışmalara veya münazaraya ait, bilimsel bilginin yasal sorunlara uygulanması ile ilgili; bilimsel bilginin hukuki problemlere uygulanması ile ilgili” şeklinde tanımlanmaktadır. Adli bilimlere ise, doğa kanunlarının hukuk için kullanılması olarak tanımlanabilmektedir. Adli bilimlerle genel olarak; bilimsel bilgi ve gerçeğin, bilhassa mahkemede kullanılması, ceza ve medeni hukuk alanında meydana gelen hukuki problemlerin çözümüne katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Adli bilim insanları, adli vakalarda kanıtları ve gerçekleri inceleyerek edindikleri uzman bulgu ve görüşlerini mahkemelerde dava konusu probleme açıklık kazandırmak için sunmaktadırlar (Aktaş & Kuloğlu, 2008, s. 130).

Adli muhasebe; denetim, muhasebe, mali ve soruşturma becerilerinin, çözümlenmemiş konulara deliller çerçevesinde uygulanmasıdır (Arokiasamy & Cristal-Lee, 2009, s. 145). Bir disiplin olarak adli muhasebe; hem bir mesleği hem de bir sektörü kapsayan, ister ticari ister kişisel olsun, medeni veya cezai ekonomik ve mali iddiaların yerleşik politikalar, kabul edilen sosyal parametreler ve tanımlanmış yasal yetki alanları içinde tartışıldığı ve hukuk, denetim, muhasebe, finans, ekonomi, psikoloji, sosyoloji ve kriminoloji alanlarından yöntemler ve prosedürler ve teorilerle bilgilendirildiği bir alandır (Huber & Digabriele, 2015, s. 39).

Hem dava desteği hem de hile incelemesi alanlarını içeren adli muhasebe; mahkemede delil olarak ve bilirkişiler tarafından kullanılmak üzere bilgi ve görüş geliştirmek amacıyla muhasebe ve ticari becerilerle bütünleştirilmiş soruşturma tekniklerinin kullanımı olarak tanımlanmakta ve geliştirilen bilgi ve görüşler, hukuk mahkemelerinde olduğu kadar tartışma, münazara ve anlaşmazlıkları çözmek için de kullanılabilir. Adli muhasebe, sayıları hesaplamak değil; karmaşık mali bilmeceyi çözmek, dolandırıcılığı araştırmak, zararları belirlemek, işletmelere değer biçmek ve sezgisel bir yaklaşım kullanarak diğer mali anlaşmazlıkları çözmekte kullanılan bir yaklaşımdır (Oberholzer, 2002, s. 5).

Adli muhasebe sadece sosyal bir alan değil, aynı zamanda hukuk ve muhasebe arasında köprü görevi gören bir alandır (Williams, 2002, s. 115). Adli muhasebe; yargı organlarının verecekleri kararlara destek olunması amacıyla muhasebe, hukuk ve ticaret alanlarının işleyişleriyle ilgili

kapsamlı bir bilgi seviyesini, bu bilginin uzmanca kullanılması anlayışını kapsamaktadır (Pamukçu, 2017, s. 229).

Genel olarak adli muhasebe soruşturması; denetçi, avukat ve hile denetçilerinin hizmetlerini kapsamaktadır (Ozili, 2015, s. 65). Bir denetçi açısından adli muhasebe; tahkikat, muhasebe, denetim becerilerinin bütünleşmesini gerektiren hukuki sorunları çözmek amacıyla denetim yöntemlerinin, tekniklerinin ya da prosedürlerinin uygulanmasıdır (Arokiasamy & Cristal-Lee, 2009, s. 146). Bir avukat ya da davacı açısından adli muhasebe; karmaşık finansal konuların bir uzman tarafından mahkemede açık, özlü ve gerçeklere dayalı bir şekilde kanıtların toplanması, yorumlanması, özetlenmesi ve sunulmasıdır. Bu tür adli deliller, hukuk mahkemelerinin gerektirdiği standartları karşılamalı ve mahkeme tarafından kabul edilecek bir şekilde sunulmalıdır. Bir hile denetçisi açısından adli muhasebe; mali sorunları hukuk mahkemelerinin gerektirdiği standartları karşılayacak biçimde çözümlenmek için analitik ve soruşturma becerilerinin uygulanmasıdır (Ozili, 2015, s. 64).

Kranacher, Riley & Wells (2010, s. 9) adli muhasebenin, yasal incelemeye uygun ve aynı zamanda daha yüksek düzeyde güvence sağladığını ifade etmişlerdir. Adli muhasebe, hile ve yolsuzluk soruşturma hizmetleri için kapsamlı bir mesleki uygulama alanıdır (Alshurafat vd., 2021, s. 137). Adli muhasebenin odak noktası, finansal hilelerin ortaya çıkarılmasıdır (Ramamoorti, 2008, s. 524). Adli muhasebeci failin gerçek niyetini belirlemek için hileli işlemleri belirler ve inceler. Bu inceleme; belge incelemeleri, mülakatlar, elektronik belgelerin incelenmesi vb. şeklinde olabilir (Ozili, 2015, s. 64).

İşletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlama ve daha iyi işletme performansı gösterme baskısı, işletmelerde kurumsal hile ve yolsuzluğa yol açmaktadır (Tiwari & Debnath, 2017, s. 74). Bu tür hileleri ortaya çıkarma ihtiyacı, adli muhasebe olarak bilinen özel bir muhasebe alanının gelişmesine yol açmıştır. Kurumsal hile ve yolsuzluk ve beyaz yakalı suçlardaki artış, dava masraflarının artmasına neden olmuştur. Zaman içinde adli muhasebe, büyük ölçekli kurumsal skandallar ve bunun sonucunda hile ve yolsuzluk mücadele uzmanları sorunlarının çözümü noktasında kapsamlı bir meslek haline almıştır (Carnes & Gierlasinski, 2001, s. 379). Adli muhasebe; geniş bir hizmet yelpazesi sunarak kişi, kuruluş ve hükümetlere destek olmaktadır. Araştırmalar ABD'de adli muhasebenin sağladığı kârdaki artışın ulusal Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'daki artıştan daha fazla olduğunu göstermektedir (Huber, 2014, s. 167).

1980'li yıllardan itibaren ABD ve gelişmiş ülkelerde yaygınlaşan bir meslek haline gelen adli muhasebe (Çankaya & Gerekan, 2009, s. 95), birçok çalışmaya konu olmuştur (Botes ve Saadeh, 2018; Groff, 1989; Hegazy vd., 2017; Howieson, 2018; Rezaee vd., 1992). Bununla

birlikte adli muhasebe literatürünün teorik açıdan yetersiz olduğu noktasında eleştiriler de söz konusudur (Huber & DiGabriele, 2015, s. 32). Adli muhasebe literatürünün temelini oluşturan ana teori hile üçgeni teorisi (DiGabriele, 2009, s. 4-5; Free, 2015, s. 177). Hilenin üç ortak noktasının olduğunu ileri süren Cressey (1950, 1953), bu üç ortak noktanın insanların hile yapma sebeplerine mantıklı bir yorum getirmek için geliştirilmiş davranışsal-psikolojik bir çerçeve olduğunu ileri sürmüştür (Dorminey vd., 2012, s. 557-558). Hile üçgeni teriminin ilk kullanıcısı Sertifikalı Hile Araştırmacıları Birliği (ACFE- Association of Certified Fraud Examiners) kurucusu Joseph Wells'dir. Hile üçgeninin üç unsurunu: hile için bir neden sağlayan bir baskı veya teşvik, hilenin gerçekleştirilmesi için bir fırsat, bireyin hile yapmasına neden olan bir tutum veya hileyi haklı çıkarma yeteneği olarak tanımlamaktadır (Free, 2015, s. 177). Hile üçgeni teorisi, suç davranışını ve bir kişinin mali suç işleme motivasyonunu dikkate alan adli muhasebenin belirli bir unsuruyla ilgidir (İsmail vd., 2022, s. 7).

2022 yılında ACFE, 133 ülkede gerçekleşen 2110 hileli işlemi incelemiş ve raporlamıştır. Araştırmaya göre, işletmelerin yıllık gelirlerinin %5'inin kaybedilmesine hileli işlemler neden olmaktadır. Bu rakam dolar cinsinden 3,6 milyar dolara karşılık gelmektedir ACFE'nin raporuna göre hileli işlemlerden en yaygın uygulanan yöntem varlıkların kötüye kullanılmasıdır. Hileli işlemlerin %86'sında görülen bu yöntem 100.000 dolar tutarında bir kayba neden olmaktadır. 150.000 dolar tutarında kayba neden olan yolsuzluk yöntemleri ise hileli işlemlerin %50'sinde görülmektedir. En maliyetli ve en az yaygın olan 593.000 dolar değer kaybına neden olan hileli finansal raporlama yöntemi hileli işlemlerin %9'unu oluşturmaktadır (ACFE, 2022, s. 4-8). Bu yöntemlerden yolsuzluk ve varlıkların kötüye kullanılması çalışanlar tarafından gerçekleştirilen hileli işlemleri oluşturmakta, hileli finansal raporlamaları ise işletmenin yönetim ve üst yönetim birimleri tarafından gerçekleştirilmektedir (Karaca & Tetik, 2023, s. 55). Anılan oranlar incelendiğinde hileli işlemlerin maliyetlerinin yüksek olduğu, faillerin bulunmasının ise uzmanlık gerektirdiği söylenebilir (Meriç, 2016, s. 12).

Adli muhasebecilik, adli vakaların çözümlenmesi ve işletmelerde hile denetiminin sağlanması için profesyonel olarak hizmet veren meslektir. Adli muhasebeciler; mesleki bilgi ve tecrübelerini kullanarak, adli dava öncesi ya da dava sürecinde olayın gerçeğe uygun sonuçlanması amacıyla hizmet veren uzmanlar olmalarının yanı sıra işletmelerde hileli işlem ve olayları önleyen ve tespit eden kimselerdir. Adli muhasebeciler genellikle boşanma davaları, ticaret davaları, kişisel tazminat davaları, rüşvet, yolsuzluk ve hileli işlemlerle ilgili davalarda görev almaktadırlar (Toraman vd., 2009, s. 32-33). Adli muhasebecilerin mesleki yetkinlik ve

tecrübelerinden yararlanan mesleki gruplar; hukuk birimleri, finans ve sigorta kuruluşları, emniyet birimleri, sivil toplum ve meslek kuruluşları, muhasebe ve denetim firmalarıdır (Lawrence, 1998, s. 1108). Adli muhasebeciler muhasebe mesleğine ilişkin gerekli yetkinlik ve sorumluluklarla beraber, bazı özelliklere sahip olmalıdır. Bunlar (Toraman vd., 2009, s. 32-33):

- ✓ Şüpheli, sorgulayıcı, meraklı ve araştırmacı olmalı ve yazılı ve sözlü iletişim tekniklerini bilmeli,
- ✓ Üçüncü kişilerden edindiği bilgilerle finansal işlemleri belirleyebilmeli,
- ✓ Adli olayların tespitinde gerekli bilişim teknolojisi bilgisi ve analizi yeteneğine sahip olmalı,
- ✓ İlgili yasal mevzuatla ilgili gerekli bilgiye sahip olmalı,
- ✓ Olay ve kişileri gözlemleyebilme ve yorumlama yeteneğine sahip olmalı,
- ✓ Hile belirtilerini tespit edebilecek yeteneğe sahip olmalı,
- ✓ Belgelerde tahrifat yapıp yapılmadığı ya da belgenin orijinallliğini tespit edebilme yeteneğine sahip olmalıdır.

Adli muhasebecilik mesleğinin uygulama alanları üç ana kategoride sınıflandırmıştır. Bu kategoriler; hile denetçiliği ve araştırmacı muhasebecilik, dava destek danışmanlığı, bilirkişilik ve uzman şahitlik şeklindedir (Sanchez, 2012, s. 89). Dava destek danışmanlığı olarak adli muhasebeciler, mevcut davaya ilişkin bütün ekonomik durumun sunulması ve ekonomik kayıplar noktasında destek sağlamaktadır (Bekçioğlu vd., 2013, s. 7). Bu destek adli davaların görüşülmeye başlanması öncesinde ya da davanın görüşülmesi sürecinde, davanın takibini yapan ilgili iddia makamına sağlanan muhasebe desteği şeklindedir. Adli muhasebeci bilirkişi (adli bilişim analizi, uzman şahit) duygusallıktan uzak, karmaşık muhasebe sorunlarıyla ilgili uzmanlık gerektiren fikirler sunar. Muhasebe sorunlarının sade ve anlaşılır bir dille sunulması önemlidir (Aksu vd., 2008, s. 64). Hegazy vd., (2017)'ye göre hile denetçiliği ya da araştırmacı muhasebecilik hizmetleri, adli muhasebecilik mesleğinin kapsamı en geniş olan hizmet alanlarından birisidir. Araştırmacı muhasebecilik veya hile denetçiliği suçlarla ilgili kanıtların araştırılması ve zararların karşılanması noktasında iki sahayı vurgulamaktadır (Meriç & Erkuş, 2016, s. 319). Denetçi şüpheli işlemlerin kanıtlanması ya da çürütülmesi amacıyla iddia edilen suçları araştırmaktadır. Bu suçlar finansal hileler, kara para aklama gibi suç faaliyetlerine karışan kişilerin tespit edilmesi, önlenmesi ve kovuşturulmasıdır. Adli muhasebeciler; risk analizi tavsiyesi, iflas, aile hukuku, hisse senedine dayalı tazminat ve finansal raporlamanın gerçeğe uygun değeri gibi bazı durumlarda firma değerlendirme hizmetleri sağlayabilir (Sanchez, 2012, s. 89). Ayrıca, adli muhasebecilerin bilgi teknolojisi, veri madenciliği ve adli bilişim gibi

çeşitli alanlarda hizmet vermesi beklenmektedir. Kredi kartı dolandırıcılığı, çevrimiçi narkotik satışı, telekomünikasyon dolandırıcılığı, çevrimiçi kumar, fikri mülkiyet haklarının çalınması gibi siber suçlar da adli muhasebecilerin görev alacağı alanlardır (Alshurafat vd., 2021, s. 137). Adli muhasebeciler karmaşık çalışma ortamlarında mesleklerini icra etmektedir. Adli muhasebeciler mesleki başarılarını artırabilmek için diğer birimlerdeki uzmanlarla koordineli çalışmalı, eksik verileri araştırmalı ve analiz etmeli, böylece problem çözmeye yönelik doğaçlama yaklaşımları kullanarak belirsizlikle başa çıkmalıdırlar (Howieson, 2018, s. 160).

2. İslami Muhasebe

Hesaplaşma, karşılıklı hesap görme anlamına gelen muhasebe kavramı; Arapçada “ḥsb” kökünden gelen “hisab” sözcüğünden türetilmiştir (Sezgin & Özyaşar, 2016, s. 514). İktisadi açıdan muhasebe; işletmelerde ölçme, değerlendirme ve iletişim aracı niteliğini taşımakta ve işletmelerde meydana gelen ve parayla ifade edilen kıymet ve işlemleri, kaydeden sınıflandıran, raporlar halinde özetleyen ve yorumlayarak ilgililere bilgi sağlayan bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Sevilengül 1997, s. 9). Muhasebe kavramı; sadece iktisat ve işletme alanında değil, mukaddes kitaplardan sosyal yaşam alanlarına kadar tüm alanlarda kullanılmaktadır (Can, 2008, s. 3).

İslam inancında yönetimin temel dayanağı Tevhid (Allah'ın birliği) kavramıdır. İslam'da insan, Allah'ın halifesi olarak yaratılmıştır ve her şey Allah'a aittir (Wahyuni, 2021, s. 697). Hayatın her alanında Kur'an ve Tevhid değerlerine uygun ahlaki davranış kuralları zorunluluktur (Napier, 2009, s. 123). Tevhid inancı gereği insanlar yaşamları boyunca yapmış oldukları eylemlerden dolayı sorumluluk duymakta ve hesap vereceklerine inanmaktadırlar. İslam toplumunun kutsal kitabı olan Kur'an da hesap kelimesi sekseni aşkın Ayet'te geçmektedir (Napier, 2007, s. 10). Hesap verme kavramıyla ilgili açıklamalar ya Kur'an da yer almış ya da Sünnetler aracılığıyla iletilmiştir (Napier, 2009, s. 123). İslam dini insanların sadece canını, aklını, neslini vb. korumakla kalmaz; bunlarla beraber mallarını ve haklarını korumayı da amaçlamaktadır. Bu amaç, muhasebede varlıkların ve hakların korunması amacıyla bütünleşmektedir. Mülkiyeti muhafaza ve adaleti tecelli etmek, toplumsal düzeni sağlamakla beraber israfi önlemek ve verimliliği arttırmak konularında muhasebeyle İslam dini temelde aynı şeylere değinmektedir. Bu örnekler insanoğluna iki dünya saadetine sağlamak iddiasında olan İslam dininin bu amacı gerçekleştirmek için muhasebeye verdiği önemi açıklamaktadır (Can, 2008, s. 3).

Muhasebe uygulamaları, hasılat ve ödemelerin gerçeğe uygun olarak raporlanması ve vergi tutarlarının doğru hesaplanması için kullanılmaktadır (Tetik & Karaca, 2021, s. 190). Muhasebe uygulamalarının İslami esaslar çerçevesinde icrası “İslami Muhasebe” kavramını ortaya çıkarmıştır (Dima vd., 2014, s. 39). İslami muhasebenin amacı, hedefi, faaliyet ve sonuçları İslami Akaid ve Şeriata göre tanımlanmıştır. Geleneksel muhasebe anlayışına esas oluşturan dünya görüşü noktasında farklılaşan İslami muhasebe kavramı farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

İslami muhasebe, işletmelerin sosyo-ekonomik amaçlarını gerçekleştirirken tüm işlemlerinin İslami ilkelere uyumluluğu konusunda paydaşlarına uygun bilgiler sunan süreçtir (Trokic, 2015, s. 2).

İslami muhasebe; sosyal refahın artırılması, Allah’ın lütfuna mazhar olmak ve bilgi kullanıcılarının bilinçli kararlar almalarını mümkün kılmak amacıyla İslami dünya görüşü ve ahlakından esinlenerek, İslam Hukuku ile uyumlu ekonomik ve diğer ilgili bilgilerin tanımlanması, ölçülmesi ve iletilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Abdul Rahman, 2012, s. 22).

İslami öğretilerde, biri Allah’a, diğeri insanlara karşı olmak üzere ikili sorumluluk vardır. İslami muhasebe faaliyetleri ve denetiminde bu sorumluluk esas alınmaktadır (Khalid, 2020, s. 84-85). Bu kapsamda İslami muhasebe; iktisadi faaliyetlerde sosyo-ekonomik adaletin tesisini sağlamak ve Allah’a, kamuya ve kişilere karşı yükümlülüklerin gerçekleştirilmesinin sağlanmasını amaçlamaktadır. İslami muhasebe teknik ve insani olmak üzere iki boyutta değerlendirilmektedir. Kar dağıtım ve zekat ölçümü teknik boyutu oluştururken, kamuya karşı yükümlülüklerin İslam Hukukuna uygun olarak yapılıp yapılmadığı insani boyutunu oluşturmaktadır. İslami muhasebenin iki temel ilkesi tam açıklama ve sosyal hesap verebilirliktir. İslami muhasebenin amaç ve özellikleri aşağıda özetlenmiştir

İslami muhasebenin amaçları (Yatbaz, 2019, s. 166):

- ✓ Sosyoekonomik adaletin sağlanmasında yardımcı olmak,
- ✓ Sosyal sorumlulukların yanı sıra Allah’a karşı sorumlulukların gerçekleştirilmesine yardımcı olmak,
- ✓ Dünya hayatıyla beraber Ahiret hayatının kazanılmasına yardımcı olmaktır

İslami muhasebenin özellikleri ise (Şenel & Arslan, 2020, s. 189):

- ✓ Kâr maksimizasyonun yerine zekât maksimizasyonunun önceliklendirilmesi (kişisel çıkarlarla beraber toplumun refahının öne çıkarılması)
- ✓ Muhasebe politikalarının İslami ilkelere uyumlu olması
- ✓ Bireysel karakterle sosyal karakterler arasında denge kurması
- ✓ Dünya ile ahiret arasında köprü görevini üstlenmesidir

İslamiyet, ekonomik dengenin sağlanması noktasında bazı kurallar belirlemiştir. Faizin yasaklanması ve zekâtın farz kılınması, İslam ekonomisini düzenleyen iki esas olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle İslamiyet'te; beşer tabakaları arasındaki ekonomik denge, faizin haram olması ve zekâtın farz kılınmasıyla düzenlenmiştir (Ağkan, 2018, s. 235). Faizin yasaklanmasıyla ilgili ayetler ve hadisler incelendiğinde; taraflar arasında aldatılmanın önlenmesi, sıkıntıda olanın durumundan karşı tarafın menfaat sağlamasının engellenmesi ve özellikle haksız kazanç yollarının kapatılması amaçlanmaktadır (Döndüren, 1988, s. 59). Zekat, İslam'ın beş temel şartından biri olup zekatın belli bir miktarda ve belirli şartlarla ödenmesi farz kılınmıştır. Zekat ile zenginlerin fakir ve muhtaçlara yardım etmesi, zengin ve fakir arasındaki uçurumun azalması sağlanarak gelir dağılımındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması, dolayısıyla toplumun refahının sağlanması amaçlanmıştır (Abdul Rahman, 2007, s. 92). Ayrıca zekat; kişisel sermayenin olağanüstü artması, yoksulların istismarı ve zenginlere kin güdülmesini engelleyerek iktisadi ve toplumsal kalkınmaya hizmet eden öğeleri barındırmaktadır (Şenel & Arslan, 2020, s. 186). İslam toplumunda muhasebenin temel amaçlarından biri, sosyo-ekonomik adaletin sağlanması için bireylerin ve işletmelerin zekat yükümlülüklerini belirlemelerini sağlayacak bilgilerin sağlanmasıdır (Aleraig & Asutay, 2023, s. 28).

Geleneksel muhasebe ve İslami muhasebe karşılaştırıldığında aralarındaki en temel fark geleneksel muhasebenin herhangi bir dini yasa ya da kural tarafından yönlendirilmemesidir (Khan, 1985: 34). İslami muhasebenin ayırt edici özelliği ise ticari işlemlerin İslam Hukukuna uygun olarak ölçülmesi, kaydedilmesi ve raporlanmasıdır (Tetik & Karaca, 2022, s. 357). İslami muhasebe, geleneksel muhasebe tarafından üretilen bilgileri kabullenmekle beraber bu alandaki eksiklikleri tamamlama eğilimindedir (Kısacık, 2021, s. 28).

3. İslami Finans Kurumlarında İslami Adli Muhasebe Süreci

İslami ekonomik hareketin ortaya çıkışı, İslam dünyasında geleneksel ekonomi ve finans karşısında bir özgünlük arayışına yol açmıştır. İslami Bankacılık ve Finans (İBF), ortaya çıktığı 1975 yılından bu yana etik bir finansal önerme olarak da kabul edilen alternatif ve yenilikçi finansal araçları kullanan kurum haline gelmiştir. İBF Kurumları “şeriata uygun” zekat mudaraba, muşaraka, icâre, sukuk ve istisna gibi finansal ürünler sunmanın yanı sıra kâr-zarar paylaşımı, risk paylaşımı, varlığa dayalı finansman gibi özel İslami finansal ürünler; geleneksel muhasebe işlemlerinden farklı ve İslami esaslara tabi birçok işlemi üstlenmektedir. Başka bir deyişle İslami muhasebe uygulamaları, geleneksel uygulamaların finansal enstrümanlarından farklı olarak kendine özgü İslami finansman yöntemlerine sahiptir (Aleraig & Asutay, 2023, s. 4).

1990'lı yıllarda İBF kurumlarına uluslararası alanda ilgi artmış, bu kurumlar Müslüman nüfusun ağırlıklı olduğu ülkelerde İslami ilkelere uygun olarak hizmet vermeye başlamıştır. 2000'li yıllarda sektörün büyümesi hızlanmıştır. 2020 yılında İslami Finansal Hizmetler Sektörü İstikrar Raporu'nda (Islamic Financial Services Industry Stability Report) İBF kurumlarının hizmet ve ürünlerinin toplam değeri verilmiştir. Raporda; küresel İslami bankacılık aktif büyüklüğü, sukuk, İslami fonlar ve tekaful değerleri toplamının; 2,7 trilyon ABD doları, Küresel İslami Bankacılık aktif büyüklüğünün ise 1,8 trilyon ABD doları olduğu açıklanmıştır (TKBB, 2021: 26). Küresel ortamda İslami prensiplere uygun finansal faaliyetlerin hızla büyümesi, İBF Kurumlarına finansal faaliyetlerini İslami prensiplerle uyumlu olarak uygulamaları sorumluluğunu yüklemektedir (İslam & Bhuiyan, 2021, s. 224).

İslam dünyasında İBF kurumları ürün ve hizmetlerinin geçerliliğinin sağlanmasında ön koşul; söz konusu ürün ve hizmetlerin, İslam Hukuku gerekliliklerine uyumlu olmasıdır (Eriş, 2021, s. 5). İBF'nin temel ilkeleri faiz (ribâ) yasağı, risk paylaşımı, aşırı belirsizlikten kaçınma (garar yasağı), alkol ve kumar benzeri ticari faaliyetlerden kaçınma (meysir yasağı), İslam'da yasaklanan fiil ve işlemlerden uzak durma şeklinde sıralanmaktadır (Iqbal & Mirakhor, 2011, s. 7). İBF kuruluşlarının temel ilkeleri, bu kuruluşların denetiminde geleneksel denetime ek olarak tüm faaliyetlerinin İslam hukukuna (Fıkhî ilke ve kurallar) uygunluğu hususunda denetimini gerekli kılmaktadır (Abdel Kerim, 1990, s. 35-36).

Küresel anlamda İBF kurumlarının başarısı, paydaşların sistemin ürün ve hizmet bileşenlerinin İslam Hukukuna uyumlu olarak gerçekleştirildiğine inanması koşuluna bağlıdır (Tetik & Karaca, 2022, s. 354). İBF kurumlarının ilke ve yönetmelikleri, İslam hukukundan türetilmiştir. Bu nedenle İBF kurumlarının uygunluk denetimleri, meşruiyetleri üzerinde oldukça önemlidir. Benzer şekilde kar-zarar paylaşımı temelinde sermaye sağlayanlar, İBF kurumlarının beyan ettiği kâr veya zararın doğruluğu konusunda genişletilmiş bir güvenceye ihtiyaç duyarlar (Abdel Karim, 1990, s. 40). İBF kurumlarında kurumsal meşruiyetin oluşturulması ve sürdürülmesinde, İslam hukukuna uygunluk denetimi önemli etkiye sahiptir.

Tüm işlemlerin İslam Hukuku ile uyumlu olması İBF sektörünün son yıllarda büyümesine ve İBF hizmetlerine yönelik talebin artmasına yol açmıştır. Sektördeki hızlı büyüme; mevcut faaliyetlerde önemli değişiklikler başlatmış ve bu değişiklikler denetim, muhasebe ve ekonomi mesleklerini de etkilemiştir. İBF kurumlarının itibar riskinin korunması için sektörde uygun bir kontrol ve denge sistemine ihtiyaç oluşmuştur. Güçlü gözetim sistemi, yatırımcıların sektörün faaliyetlerine olan güvenini artıracak ve koruyacaktır. Denetim fonksiyonu bu amaca hizmet etmekte bununla birlikte üçüncü bir denetim mekanizması olarak Şeriat denetiminin varlığı,

kurumların süreç ve faaliyetlerinin Şeriat ilkelerine uygun olmasını sağlamaktadır (Yasoa vd., 2018, s. 13).

İşletmelerde rekabet avantajı sağlama ve işletme performansının olduğundan yüksek gösterilmesi baskısı, işletmelerde kurumsal hile ve yolsuzluğa neden olmuştur. Bu tür hileleri ortaya çıkarma ihtiyacı, adli muhasebe alanının gelişmesine yol açmıştır (Wahyuni-TD vd., 2021, s. 698). Adli muhasebenin geleneksel muhasebeden farklı özelliklere ve etik değerlere sahip olması nedeniyle İBF kuruluşlarında mali raporlama hileleri ve yolsuzluk uygulamalarının tespitinde adli muhasebe hizmetlerinin kullanımı artırılmaktadır (Salleh & Aziz, 2014, s. 363).

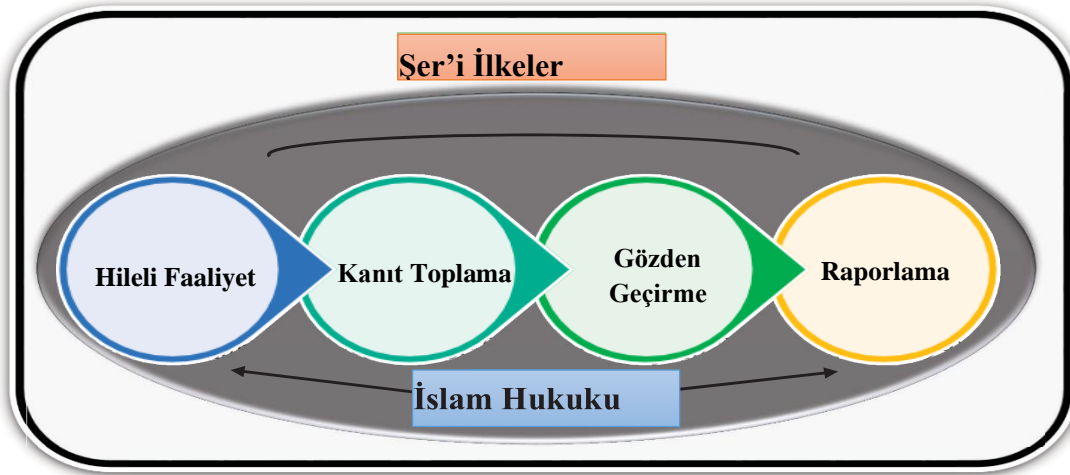
Abdulrahman vd., (2020, s. 151)'ne göre Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) merkezli İslami ve Konvansiyonel bankalar, adli muhasebecilerin yetkinlik ve tarafsızlıkları nedeniyle iç denetçi ve yönetim ekibi yerine adli muhasebeci istihdam etmektedir. BAE bankacılık sektöründeki adli muhasebe, hile ve yolsuzluk faaliyetlerinin etkili bir şekilde kontrol edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Önemli kararların alınması, bütçeleme, finansal nakit akışları, işletmelerin devralma veya birleşmeleri, proje değerlendirmeleri veya herhangi bir finansal taahhüt gibi üst düzey kurumsal kararlar söz konusu olduğunda hile ve yolsuzluk riski yükselmektedir. Burada sayılan önemli faaliyetler öncesinde, risk göstergelerini algılayacak bir sisteme sahip olmak veya potansiyel riski tespit edecek yöntemler uygulamak önem arz etmektedir. Yatırımcıların; kuruluşların mali raporlarında açıklanan bilgilerin güvenilirliğine ilişkin güven eksikliği duyması, adli ve hile araştırmalarının gelişmesini teşvik eden bir diğer faktördür. Bu kapsamda hile, yolsuzluk, yetki ve gücün kötüye kullanılmasının önlenmesinde adli muhasebe araştırmalarından yararlanılmaktadır.

İBF kurumlarında yararlanılan adli muhasebe uygulamaları, İslami adli muhasebe olarak tanımlanabilir. İslami adli muhasebe; muhasebe, hukuk ve finans alanlarının yanı sıra Şeriat denetimi bilgi, beceri ve deneyimi ve İslam hukuku (Fıkhî ilke ve kurallar) ve Şeriat ilkelerine ilişkin bilgiyi kapsamalıdır. Şeriat denetiminin tanımı ve kapsamı, İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI) tarafından yayımlanan denetim standartlarında yapılmıştır. AAOIFI' ya göre şeriat denetimi; mali tabloların tüm maddi yönleriyle ve İBF Kurumları danışma kurulları tarafından yayımlanan fetvalar, hükümler ve yönergelere uygun olarak hazırlandığı hususunda görüş sunabilmeli, ayrıca uluslararası ve ulusal muhasebe standartlarına ve uygulamalarına ve İBF'lerin faaliyette bulunduğu ülkelerin mevzuatlarına uygunluğunu değerlendirmelidir. AAOIFI tarafından İBF Kurumlarında profesyonel denetçi istihdamının karşılanabilmesi için sertifikalı İBF denetçiliği ve danışmanı ile sertifikalı İslami

muhasebeci eğitimleri verilmektedir (Shahar vd., 2018, s. 152). İBF faaliyetlerinin İslami hükümlere uygunluğu konusunda temel sorumluluk kuruluş içerisinde organize bir birim olan danışma kuruluna aittir. Ayrıca bu kurumların faaliyetlerinin denetimi, zekât gibi İslami bankacılık işlemlerine özgü hesaplamalar ve ödemelerden ve bankalara muhasebe politikalarıyla ilgili tavsiyelerde bulunulmasından danışma kurulları sorumludur (Ergutay vd., 2019, s. 1444).

İslami adli muhasebenin nasıl kavramsallaştırıldığına dair araştırmalar yetersiz olup, İslami adli muhasebe hakkında sınırlı literatür bulunmaktadır. İslami adli muhasebe süreci Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. İslami Adli Muhasebe Süreci

Kaynak: Wahyuni-TD vd., 2021, s. 699.)

İslami adli muhasebe sürecinde adli muhasebecilerin, denetim faaliyetlerine başlamadan önce yemin etmeleri gerekmektedir. Sonrasında hileli işlemlerle ilgili incelemelerde bulunabilirler. Adli muhasebeciler, sözlü iletişim ve yazılı belgelere dayanarak yönetim uygulamaları ve iş sözleşmeleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunabilir. Bu kapsamda önemli gerçeklerin, olayla ilişkili tarafların ve mevcut sorunların anlaşılması için müşteri ile görüşerek anlaşmazlığa konu olan tarafları ve anlaşmazlığın varlığını araştırır. Detaylı hareket planının oluşturulması ve bu çalışma ile ileride yapılması gereken planlamanın daha sağlıklı olması için zemin oluşturulmasını sağlamak amacıyla ön araştırma yapılır. Geliştirilecek hareket planında müşteri ile yapılan görüşmeden ve ön araştırmadan edinilen bilgiler göz önünde bulundurularak ulaşılmak istenen amaçlar ve amaçlara ulaşmada kullanılacak yöntemler belirlenir.

Adli muhasebecilerin çeşitli soruşturma tekniklerini kullanarak gerekli ve yeterli kanıtları toplaması gerekmektedir. Davanın yapısına göre kanıt; ekonomik bilgi, belge ve varlıkların bir kişi ya da işletmenin, bir başka uzmanın veya olayın ortaya çıkışını açıklayacak delillerin bulunmasıdır. Adli muhasebeciler; belgelerin analiziyle, görüşmeler yoluyla ve taraflardan biri tarafından kullanılmış fiziksel belgelerden kanıtlar elde etmektedir (Aksu vd., 2008, s. 65-66).

Kanıtlar toplandıktan sonra adli muhasebeciler, toplanan kanıtlara dayalı olarak işlem ve belgeleri gözden geçirerek ve soruşturma bulgularına dayalı bir rapor hazırlamaktadır. (Wahyuni-TD vd., 2021, s. 698). İşlem ve belgelerin gözden geçirilmesinde; ekonomik zarar hesaplamaları, çok sayıdaki işlemin özetlenmesi, varlıkların incelenmesi, uygun ıskonto oranları kullanarak şimdiki değer hesaplamalarının yapılması, regresyon veya duyarlılık analizlerinin yapılması, çalışma tablosu, veri tabanı ve model gibi bilgisayar uygulamalarından yararlanılması tekniklerinden yararlanılmaktadır. Hazırlanan raporda görevin bölümleri, araştırmanın boyutu, kullanılan yöntem, ele geçirilen bulgular ve görüşlerin sınırlılıkları yer alır. Raporda bulguların uygun şekilde desteklenmesi ve açıklanması amacıyla tablo ve grafikler yer alır (Aksu vd., 2008, s. 66). Raporda ayrıca toplanan kanıtlara dayalı olarak işlem ve belgelerin İslam Hukuku ve şeriata uygunluk yönünden gözden geçirildiğine ilişkin güvence verilmelidir.

İslami temelli kurumlar bağlamında, İslami kurumların ölçümü ile ilgili konular daha karmaşıktır ve geleneksel muadillerinden farklıdır (Buallay, 2019, s. 218-219). İslami görüşün aksine, geleneksel bir denetçi yalnızca müşterilerin mali tablolarının önceden belirlenmiş ölçütlere uygun hazırlanıp hazırlanmadığını tasdik etmektedir. İşletmelerin hazırladıkları finansal tabloları incelemek ve bu tablolara ilişkin görüş bildirmekle ilgili yasal yükümlülük uyarınca bağımsız bir denetçi atanmalıdır. Ancak denetçinin görevinin tam olarak ne olduğu konusunda kamuoyu ile denetim mesleğini icra edenler arasında “algı boşluğu” oluşmuştur. Kamuoyunda denetçilerin finansal tablolardaki hile ve hataları tespit etmekten sorumlu olduğu yönünde görüş hakimdir. Buna karşılık denetçiler, hile tespitinin bağımsız bir denetçinin görevlerinin kapsamı dışında olduğunu ve bir uzman gerektirdiğini ifade etmektedir (Erkuş & Karaca, 2020, s. 293-294). İşletmenin İslami prensiplere göre faaliyet gösteren bir İBF Kuruluşu olması halinde denetçi, mali tabloların önceden belirlenmiş ölçütlerle beraber İslami ilkelere uygun hazırlanıp hazırlanmadığını da tasdik etmektedir (Tetik & Karaca, 2022, s. 357). Geleneksel bir denetimde delillerin toplanmasında objektif olarak kılavuz eşliğinde hareket edilmektedir. İBF kuruluşların denetiminde toplumsal ve sosyal davranış ilkesinden yola çıkılmaktadır. İBF kurumları için zekat hesaplamaları önemli bir konu olup hesaplamaların ve

ödemelerin yapılma biçimi denetim ve paydaş bilgisi dahilinde olmalıdır. Ayrıca faaliyet süreçlerinin kredi ve borç sözleşmeleri de İslami ilkeler kapsamında değerlendirilmelidir (Ergutay vd., 2019, s. 1446).

İBF kurumlarında performansın doğru ölçülmesi ve denetim uygulamaları, kurumların toplum nezdindeki güveninin korunması açısından önemlidir. Diğer kurumlarda olduğu gibi İBF kurumlarında da performans ölçümü, bir kurumun ne kadar iyi çalıştığını belirleme sürecinin bir parçasıdır (Wahyuni-TD vd., 2021, s. 699). İBF kurumlarında doğru performans ölçümü ve yolsuzluk uygulamaları gibi şüpheli ve hileli finansal faaliyetlerin tespiti ve önlenmesinde daha fazla adli muhasebeci istihdam edilmelidir. Hileli finansal skandalları tespit etmenin veya önlemenin en etkili yolu adli muhasebe uzmanı bulundurmadır.(Koh vd., 2009, s. 146-147).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İBF kurumlarının tüm işlemlerinin İslami prensiplerle uyumlu olması, küresel anlamda İBF sektörünün büyümesini ve İBF hizmetlerine yönelik talebin artmasını sağlamıştır. Sektördeki hızlı büyüme, mevcut faaliyetlerde önemli değişiklikler başlatmış ve bu değişiklikler denetim ve muhasebe mesleklerini de etkilemiştir. Bununla birlikte hile ve yolsuzluk faaliyetlerinin yaygınlaşması ve tutar olarak katlanarak büyümesinin yanı sıra hile ve yolsuzluk faillerinin yaptıkları işlemleri gizleme becerilerine sahip olmaları, hileli faaliyetlerin ortaya çıkartılmasını zorlaştırmaktadır.

Toplumun güvenilir, yararlı, ilgili bilgi talebi; sosyal, ekonomik ve hukuki çerçevede gerçekleri ortaya çıkaran adli muhasebeye yönelik talebi artırmaktadır. Adli muhasebeciler; muhasebe, finans, hukuk bilgilerini bütünleştirerek araştırma tekniklerinin kullanılması yoluyla yasal olmayan işlevlerin önlenmesi ve ortaya çıkarılması gayretinde olan belirli özelliklere sahip meslek mensuplarıdır. Adli muhasebecilerin kavramsal, teknik, analitik, iletişim ve sosyal becerilere sahip olması gerekmektedir. Ancak İBF denetimlerinde diğer bilgi, beceri ve yetkinliklerine ilave olarak Şeriat denetimi bilgi, beceri, deneyimi ve İslam hukuku ve Şeriat ilkeleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Adli muhasebe uygulamaları; hile denetimi, dava danışmanlığı, bilirkişilik gibi alanları kapsamaktadır. İslami adli muhasebe uygulamaları; geleneksel adli muhasebenin kapsadığı hile denetçiliği, dava destek danışmanlığı, bilirkişilik alanlarının yanı sıra Şer'i denetimi de kapsamalıdır. İslami adli muhasebe, İBF kurumlarındaki hile ve yolsuzluk işlemlerinin değerlendirilmesi ve gözden geçirilmesi için kritik öneme sahiptir. İslami adli muhasebe uygulamalarının sahip olduğu yetkinlik; İBF kurumlarına kamu güveni ve kurumsal imaj kazandıracak, dürüstlük, adalet ve kurum performansını artıracaktır.

İslami adli muhasebecilerin İBF kurumlarını denetlerken tüm ürün ve işlemlerin İslam Hukukuna uygunluğunu dikkate alarak denetlemeleri, yemin ederek görevlerine başlamaları sonrasında hileli faaliyetleri incelemeleri gerekmektedir. İslami adli muhasebeciler, sözlü iletişim ve yazılı belgelere dayanarak yönetim uygulamaları ve iş sözleşmeleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunabilir. İslami adli muhasebecilerin çeşitli soruşturma teknikleri yoluyla kanıt toplaması gerekir. Kanıtlar toplandıktan sonra, toplanan kanıtlara dayalı olarak işlem ve belgeleri İslam Hukuku ve şeriata uygunluk yönünden gözden geçirecek, soruşturma bulgularına dayalı bir rapor hazırlamalıdır.

Küresel anlamda adli muhasebe gelişmekte olan bir meslektir. ABD ve Kanada, adli muhasebe uygulamaları konusunda rehber ülkeler konumundadır. Ancak diğer ülkelerde mesleki düzenlemeler yetersiz kalmakta, İngiltere ve Avusturya gibi ülkelerde mesleğe girişte yasal bir sertifika gerekmemektedir. Ülkemizde de adli muhasebecilik mesleğine ilişkin gerekli yasal düzenlemeler yapılmamıştır. Bununla birlikte adli muhasebenin birçok disiplini bir arada barındırması, adli muhasebe eğitimlerinde müfredat sorunlarına yol açmaktadır. Müfredat sorunları ve yasal düzenlemelerin yetersiz olması adli muhasebe mesleğinin ve eğitiminin gelişiminde önemli etkidir. Ayrıca bazı ülkelerde mesleğin icra edilebilmesi için herhangi bir sertifikasyonun olmaması, adli muhasebe mesleğinin muhasebe dışından uzmanlar tarafından icra edilmesine olanak sağlamaktadır

İBF kurumlarının küresel anlamda artışı, bu alanda faaliyet gösterecek yetkinlik ve profesyonellikte olan muhasebeci, denetçi ve adli muhasebeci ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır. Uygulamada İBF'ler, kurum içinde çalışanlara eğitim vermektedir. İBF kurumları bünyesinde çalışan adli muhasebeciler; adli muhasebe disiplini dışındaki İslam Hukuku ve Şer'i ilkeler eğitimini, kurum içinden alabilmektedir. Ancak kurum dışından adli muhasebeci istihdamında, adli muhasebecinin gerekli eğitimi aldığına dair bir sertifikasyon sahibi olması gerekmektedir.

İslami adli muhasebesi uygulamaları; doğru uygulamaları yürütme yeteneğine, daha yüksek kamu güvenine, kurumsal imaj kazanılmasına, dürüstlüğü, adaletin ve kurum performansının gelişmesine olumlu katkılar sağlayacaktır. İslami adli muhasebe uygulamalarından gerekli yararın sağlanabilmesi için lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim programlarının açılması ve bu alanda teorik ve ampirik araştırmaların artırılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdel Karim, R.A. (1990). The independence of religious and external auditors: the case of islamic banks. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 3 (3), 34-44.
- Abdulrahman, M.H.A, Yajid, M. S. A., Khatibi, A., & Azam, S.M.F. (2020). The impact of forensic accounting on fraud detection in the UAE banking sector: a study on islamic and conventional banks. *European Journal of Economic and Financial Research*, 3(6), 150-175, DOI: 10.528/zenodo.3714186
- Abdul Rahman, A.R. (2007). Pre-requisites for effective integration of zakah into mainstream Islamic financial system in Malaysia, *Islamic Economic Studies*, 14(1-2), 91-107.
- Ağkan, F. (2018). AAOIFI standartları ve Türkiye katılım bankalarında uygulanabilirliği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 235-245. DOI: 10.18506/anemon.349866.
- Aksu, İ. , Uğur, A. & Çukacı, Y. C. (2008). Adli muhasebe ve adli muhasebecilik mesleğinin bir kolu olarak bilirkişilik. *Journal Of Management And Economics Research*, 6 (9), 63-71.
- Aktaş, H. & Kuloğlu, G. (2008). Adli muhasebe ve adli muhasebecilik mesleği. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (25), 101-120.
- Aleraig, M., & Asutay, M. (2023). *Islamic accounting applications of islamic finance*, In Hussainey, K., ve Al Lawati, H. (Eds.). *Islamic Accounting and Finance: A Handbook*, (3-41). World Scientific.
- Alshurafat, H., Al Shbail, M.O. & Mansour, E. (2021). Strengths and weaknesses of forensic accounting: an implication on the socio-economic development, *Journal of Business and Socio-economic Development*,1(2), 135-148. <https://doi.org/10.1108/JBSED-03-2021-0026>
- Arokiasamy, L., & Cristal-Lee. S. (2009). Forensic accounting:public acceptance towards occurrence of fraud detection. *International Journal of Business and Management*. 145-160.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) (2022). *Report to the nations on occupational fraud and abuse*. Global Fraud Study. www.acfe.com.
- Bekçioğlu, S., Coşkun, A. & Gümüş, U. T. (2013). İşletmelerde hile ve yolsuzlukların önlenmesinde farklı bir yaklaşım: adli muhasebe. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (59), 1-16.
- Botes, V., & Saadeh, A. (2018). Exploring evidence to develop a nomenclature for forensic accounting. *Pacific Accounting Review*, 30(2), 135-154.
- Buallay, A. (2019). Corporate governance, Sharia'ah governance and performance. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 12(2), 216-235.

- Can, A. V. (2008). Bir ayetin ışığında islam dininin muhasebeye bakışı, *Akademik Bakış Dergisi*, (15), 1-10.
- Carnes, K.C. & Gierlasinski, N.J. (2001). Forensic accounting skills: will supply finally catch up to demand?, *Managerial Auditing Journal*, 16(6), 378-382. <https://doi.org/10.1108/02686900110395514>
- Çankaya, F. & Gerekan, B. (2009). Hile denetçiliği mesleği ve sertifikalı hile denetçiliği mesleki standartları ve ahlâk kuralları, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (28), 93-108.
- DiGabriele, J. A. (2009). Combining elements of the fraud triangle and professional skepticism in the valuation of lost profits. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1505765>.
- Dima, Ş. M., Dima, B., Megan, O. & Păiuşan, L. (2014). A discussion over IFRS' adoption in Islamic countries. *Accounting and Management Information Systems*, 13(1), 35–49.
- Dorminey, J., Fleming, A.S., Kranacher, M. & Riley, R.A. (2012). The evolution of fraud theory, *Issues in Accounting Education*, 27(2), 555–579.
- Döndüren, H. (1988). *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar*. İklim Yayınları.
- Eriş, İ. (2021). *Şer'i standartlar ve operasyonel gereklilikler*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Erkuş, H. & Karaca, H. (2020). İşletme sahipleri ve yöneticilerinin bağımsız denetçi algısı ve bağımsız denetimden beklentileri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 288-312.
- Ertugay, E. , Gülençer, İ., Karabayır, M. E., & Doğan, M. (2019). Faizsiz finansal kuruluşların denetimi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(3), 1442-1457
- Free, C. (2015). Looking through the fraud triangle: a review and call for new directions. *Meditari Accountancy Research*, 23 (2), 175-197.
- Groff, J. E. (1989). Using a simple game to introduce accounting students to certain internal control concepts. *Journal of Accounting Education*, 7(2), 263-269.
- Hegazy, S., Sangster, A., & Kotb, A. (2017). Mapping forensic accounting in the UK. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 28, 43-56.
- Howieson, B. (2018). What is the 'good' forensic accountant? a virtue ethics perspective. *Pacific Accounting Review*, 30(2), 155-167.
- Huber, W., & Digabriele, J. A. (2015). What is the purpose of research in forensic accounting? *Journal of Theoretical Accounting Research*, 10(1), 30-49.
- Iqbal, Z. & Mirakhor, A. (2011). *An introduction to islamic finance: theory and practice*. Wiley.
- Islam, K.M. A., & Bhuiyan, A. B. (2021). Determinants of the effectiveness of internal shariah audit: evidence from islamic banks in bangladesh. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(2), 223–230.

- Ismail, S., Al-zoubi, A.B., Dahmash, F.N., Ahmad, S., Mahmoud, M. A (2022). Review on forensic accounting profession and education: global context. *Preprints.org* 2022110369. <https://doi.org/10.20944/preprints202211.0369.v1>.
- Karaca, H., & Tetik, H. (2023). *İç Denetimin Hileli Finansal Raporlama Üzerine Etkisi: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Uygulama*, Özgür yayınları.
- Khan, M.A. (1985). Role of the auditor in an Islamic economy, *Journal of Research in Islamic Economics*, 1, 31-42.
- Kısacık, H. (2021). *Katılım finans ürünleri ve muhasebe süreçleri*, TKBB Yayınları
- Kızıllı, C. , Akman, V. & Yılmaz, B. (2019). Adli muhasebe ve adli muhasebecilik mesleğine genel bir bakış. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 58-73. Doi: 10.18221/Bujss.560774
- Koh, A.N., Arokiasamy, L. & Suat, C.L.A. (2009). Forensic accounting: public acceptance towards occurrence of fraud detection. *International Journal of Business and Management*, 4(11), 145 149.
- Kranacher, M., Riley, R.A. J.r. & Wells, J.T. (2010). *Forensic accounting and fraud examination*. John Wiley.
- Lawrence T.B. (1998). Examining resources in an occupational community: reputation in canadian forensic accounting, *Human Relations*, 51(9), 1108.
- Meriç, A. & Erkuş, H. (2016). Türkiye’de bilirkişilik müessesesi bağlamında muhasebe meslek mensuplarının yaptığı uzman tanıklık faaliyetlerinin değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 317-340, Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER179750>
- Meriç, A. (2016). *Adli Muhasebe*. Detay Yayıncılık.
- Napier, C. (2009). Islamic accounting current issues, past roots. *Accounting History*, 14,(1), 121-144.
- Napier, C. (2007). Other cultures, other accountings? islamic accounting from past to present, *Paper Presented at the 5th Accounting History International Conference*, Banff, Canada, 9 (11), 1–34.
- Oberholzer, C.(2002). *Quality management in forensic accounting*. Gordon Institute of Business Science.
- Othman, R. & Ameer, R. (2015). Conceptualizing the duties and roles of auditors in Islamic financial institutions, *Humanomics*, 31(2), 201–213.
- Ozili P. K. (2015). Forensic accounting and fraud a review of literature and policy implications. *International Journal of Accounting and Economics Studies*, 3 (1), 63-68.
- Pamukçu, A. (2017). Adli muhasebe ve bağımsız denetim sürecine etkisi. *Öneri Dergisi*, 12(48), 227-244. DOI: 10.14783/maruoneri.vi.331672

- Ramamoorti, S. (2008). The psychology and sociology of fraud: Integrating the behavioral sciences component into fraud and forensic accounting curricula. *Issues in Accounting Education*, 23(4), 521-533.
- Sanchez, M.H. (2012). The role of the forensic accountant in a medicare fraud identity theft case, *Global Journal of Business Research*, 6(3), 85-92.
- Salleh, K. & Aziz, R. Ab. (2014). Traits, skills and ethical values of public sector forensic accountants: an empirical investigation. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 145, 361 – 370.
- Sevilengül, O. (1997). *Genel Muhasebe (Tekdüzen Muhasebe Sistemine Uyumlu)*. Gazi Büro Kitabevi.
- Sezgin, R. & Özyaşar, H. (2016). Afro-Avrasya ülkelerinde islami muhasebe ve kültürel paradigmasının spesifik özellikleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, 511-527.
- Shahar, W. S. S. W., Hassin, W. S. W. ve Zan, U. M. S. M. (2018). Shariah audit for Islamic financial institutions (IFI's): issues and challenges. *Reports on Economics and Finance*, 4(4), 151–158.
- Şenel, S. A. & Arslan, Ö. (2020). *İslami Muhasebe Standartları*, In Ercan, C. (Ed.). *Muhasebe ve Finansta Güncel Konular*, (ss. 165-210), İksad Yayınları.
- Tetik, N., & Karaca, H. (2022). *Faizsiz Finans Kuruluşlarının Sürdürülebilirliğinde İç Denetimin Etkinliği ve Önemi*. İn Çelik, M., ve Kaygusuzoğlu, M. (Ed.) *İslami Finans ve Muhasebede Güncel Araştırmalar*, (ss. 353-374). Özgür Yayınları.
- Tetik, N. & Karaca, H. (2021). İç Kontrol Kavramı ve Uygulamalarının Tarihsel Gelişimi, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2021 Özel Sayı, 189-204.
- Tiwari, R.K. & Debnath, J. (2017). Forensic accounting: a blend of knowledge, *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 25(1), 73-78.
- Toraman, C., Abdioğlu, H. & İşgüden, B. (2009). Aklama suçunun önlenmesine yönelik çabalar: adli muhasebecilik mesleği ve uygulamaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 17-55.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), (2021). *Katılım bankacılığı dijital araştırma raporu 2021*, https://tkbb.org.tr/Documents/Tkbbbyayinlari/EY_TKBB_Katilim_Bankacilik_Dijital_Arastirma_Raporu_20211227.pdf. (Erişim Tarihi: 02.05.2023).
- Wahyuni-TD, I.S., Haron, H. & Fernando, Y. (2021). The effects of good governance and fraud prevention on performance of the zakat institutions in Indonesia: a Shari'ah forensic accounting perspective. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 14(4), 692-712. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-03-2019-0089>
- Williams, J.W. (2002). *Playing the corporate shell game: The forensic accounting and investigation industry, law, and the management of organizational appearances*. (PhD diss., York University, Toronto).

- Yasoa, M. R., Wan Abdullah, W. A. & Endut, W. A. (2018). Shariah audit effectiveness in islamic banks: a conceptual framework. *Journal of Humanities, Language, Culture and Business (HLCB)*, 2(10), 12–19.
- Yatbaz, A. (2019). *Faizsiz Bankacılık Fon Kullandırma Yöntemlerinin Uluslararası Muhasebe Standartları Kapsamında İncelenmesi: Bir Alan Çalışması*. (YÖK Tez Merkezi, Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.